

1936 M. „TARPTAUTINIŲ ŽODŽIŲ ŽODYNO“ POLIGRAFIJOS TERMINAI

Angelika Petrėtienė¹, Živilė Mikalajūnaitė²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ¹angelika@freemail.lt; lkk@vgtu.lt; ²zivilemikalajunaite@gmail.com; lkk@vgtu.lt

Straipsnyje aptariami poligrafijos terminai, teikiami 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodyne“ (sud. K. Boruta, Pr. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė; toliau tekste – TŽŽ). Tai pirmasis lietuvių tarptautinių žodžių žodynas. Kaip teigė jo sudarytojai, *tarptautinių žodžių žodynas yra būtinais reikalingas, ir jo stoką skaitančioji visuomenė seniai jaučia. Tad šis žodynas, reikia tikėtis, ir bus nepakeičiamas skaitytojo padėjėjas taip kasdieninės praktikos reikalui, taip ir mokslo darbui* (p. 5). 1936 m. TŽŽ – tvirtas vėliau išleistų lietuvių tarptautinių žodžių žodynų pagrindas. Straipsnyje nagrinėjama šiame žodyne teikiamų poligrafijos terminų kilmė, pateikiama jų vartosenos XX a. pradžios leidiniuose pavyzdžių. 1936 m. TŽŽ poligrafijos terminų apibrėžtys palyginamos su 2007 m. V. Vaitkevičiūtės „Tarptautinių žodžių žodyne“ esančiomis apibrėžtimis. 1936 m. TŽŽ ir kitų XX a. pradžios leidinių kalba pateikiama autentiška.

Reikšminiai žodžiai: poligrafijos terminai, tarptautiniai žodžiai, 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodynas“, neteiktinos svetimybės.

doi: 10.3846/coactivity.2010.40

Įvadas

Garas ir geležinkeliai panaikino nuotolį, o knygų spausdinimas panaikino laiką, tad mes visi – amžininkai. Aš kalbuosi su Homeru ir Ciceronu, o ateities homerai ir ciceronai kalbės su mumis.

A. De Lamartinas

Tai poligrafija – technikos mokslų šaka, apimanti spaudos produkcijos gamybos būdus, – suteikė galimybę įamžinti praeitį, išgelbėti nuo užmaršties kūrėjų išmintį, įkūnyti jų talentą. Šios mokslo šakos ištakos – J. Gutenbergo apie 1440 m. išrastas knygų spausdinimo būdas, naudojant liejamąsias literas ir presą (info@zuzuworld.eu).

Poligrafija – mokslo šaka, susijusi su fotografija, daile, chemija, mechanika, elektronika

ir kitais mokslais, todėl kai kurie straipsnyje nagrinėjami terminai jau XX a. pradžioje buvo vartojami ne tik poligrafijos, bet ir kitose mokslo srityse.

Žodžio, minties įtaigumą, rašytinių šaltinių svarbą tiek iki spausdinimo mašinų atsiradimo, tiek pradėjus jas naudoti rodo daugybė lotyniškų sentencijų, šiuo metu jau nevartojamų poligrafijos srities žodžių, teikiamų 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodyne“:

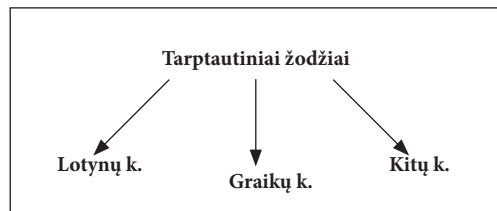
Ad litteram (pažodžiui, tikrąja žodžio prasme); **Ad marginem** (pastaba knygos paraštėje; į paraštę); **Doctus ex libro** (mokytas iš knygų); **Impressum** (spaudiniai, spaudos siuntiniai); **In extenso** (ištiesai, nieko nepraleidžiant; pažodžiui cituoti nesutrumpinant); **In margine** (krašte, ant briaunos, paraštėse); **In octavo** (popieriaus

lapas, sulankstytas į aštuonias dalis; knygos formatas, didumas aštuntosios lapo dalies); **In quarto** (popieriaus lapas, sulankstytas į keturias dalis; knygos formatas, didumas ketvirtosios lapo dalies); **Imprimatur** (tebūnie atspausdinta; bažnytinės cenzūros formulė, kuria leidžiama spausdinti religijos ir doros klausimus nagrinėjančias knygas); **Lapsus calami** (rašto klaida; perrašytojo klaida); **Lapsus linguae** (liežuvio suklupimas, kalbos klaida; kalbėtojo klaida); **Littera docet, littera nocet** (raidė moko, raidė kenkia; viena raidė kartais gali pakeisti viso sakinio prasmę); **Nulla dies sine linea** (nė viena diena tenepraeinie be eilutės); **Opus citatum** (cituotas kūrinys, veikalas); **Quod scripsi – scripsi** (ką parašiau, parašiau – posakis, kuriuo pareiškiamas tvirtas nusistatymas); **Scripta manent** (parašyta pasilieka, t. y., visa, kas yra palikta raštu, atspausdinta, lieka kitiems laikams ir negali būti užmiršta); **Sedecimo** (knygos formatas, kai popieriaus lapas būna supjaustomas į 16 dalių (32 puslapius).

Stripsnyje pateikta skolinų poligrafijos terminų vartosenos pavyzdžių iš XX a. pradžios rašytinių šaltinių. Tuo laikotarpiu poligrafijos aktualijos buvo aptariamasi laikraštyje „Poligrafijos darbininkas“ (1931–1933; toliau – PD), žurnale „Spaudos menas“ (1934; toliau – SM). Pirmajame daugiausia ginami poligrafijos srities darbuotojų interesai, antrasis – įvairiapusiš spaudos technikos ir meno žurnalas. Taip pat cituojama iš laikraščio „Aušra“ (toliau – A) ir 1931 m. išleistos V. Steponaičio knygos „Vilniaus lietuvių spauda 1919–1928“ (toliau – VLS). Dauguma šiuose leidiniuose vartojamų skolinų poligrafijos terminų (kai kurie jų – sunorminti) aptinkami 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodyne“.

Tarptautiniai žodžiai – įteisinti, t. y. vartotini skoliniai (žodžiai ar posakiai, atėję iš kitų kalbų). Lotynų ir graikų kalbos, anot O. Poliakovo, – pagrindinis mokslinės ir techninės terminijos šaltinis (Poliakovas 2008: 180). Iš kitų kalbų kilusių tarptautinių žodžių yra gero kai mažiau. 2 pav. pateikta skolinų poligrafijos terminų kilmės diagrama, sudaryta pagal 1, 2, 3 ir 4 lentelių duomenis.

Tarptautinių žodžių klasifikacija pagal kilmę pateikiama 1 pav.

1 pav. Tarptautinių žodžių klasifikacija kilmės aspektu

Lotyniškos kilmės tarptautiniai poligrafijos terminai

1 lentelėje pateikti iš šios kalbos kilę tarptautiniai poligrafijos terminai. 2007 m. „Tarptautinių žodžių žodyno“ terminų reikšmės (taip pat ir kitose lentelėse) pateiktos tik tos, kurios susijusios su poligrafija. Pvz., greta termino *matrica*, be nurodytų lentelėje, 2007 m. TŽŽ yra teikiama dar 2 reikšmės, rodančios, kad šis terminas šiuo metu yra ir matematikos bei kompiuterijos terminas. 1936 m. TŽŽ teikiamos apibrėžtys ir periodikos leidinių pavyzdžiai rodo, kad XX a. pradžioje terminas *matrica* vartotas mašinų gamybos ir poligrafijos srityje, pvz.: *Išrastosios matricos, kurių pagalba galima buvo lieti raides, sudarė pamatą mūsų dabatinei renkamajai mašinai* (SM 1934). *Už kiekvienos rankinės matricos patalpinimą į vinkelį, skaitoma 15 raidžių* (PD 1931).

Periodikos leidiniuose aptinkama ortografiškai ir fonetiškai neadaptuotų skolinų terminų, pvz.: *Knygos, išleistos pradžioje didžiojo išradimo, buvo vadinamos incunabula* (SM 1934). L. Vaicekauskienė pastebi, kad pats naujų skolinų žodžių adaptavimo įvairavimas nėra grėsmingas – tai pažįstamas lietuvių kalbai reiškinys, kuris, kaip teigiama, natūraliai išnyksta per keletą dešimtmečių (Vaicekauskienė 2007: 186). Norminamąją funkciją pirmiausia atlieka žodynai, neretai sutrumpinantys adaptuoto termino įsigalėjimo trukmę. 1936 m. TŽŽ teikiamas sunormintas terminas *inkunabulas* vartojamas iki šių dienų.

1 lentelė. Lotyniškos kilmės tarptautiniai poligrafijos terminai

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis 2007 m. TŽŽ
antikva (lot. <i>antiqua</i> – kas senoviškas, senovė)	raidžių forma, senovės romėnų vartota įvairiems parašams ant senovės paminklų	lotyniškasis suapvalintų kontūrų spaustuvinis šriftas
egzempliorius (lot. <i>exemplar</i> – pavyzdys)	vienas daiktas, vienas spaudinys iš daugelio tokių pat	vienas atskiras daiktas iš daugelio tokių pat dalykų
foliantas (lot. <i>folium</i> – lapas)	popieriaus lapo didumo knyga; iš viso didelio formato knyga	1. pusės popieriaus lapo formato knyga, dažniausiai senovinė; 2. stora didelio formato knyga
formatas (lot. <i>formo</i> – suteikiu pavidalą)	knygos, lapo dydis	1. popieriaus lapo ar gatavo spaudinio plotis ir aukštis (ilgis)
inkunabulas (lot. <i>incunabula</i>)	knygos, atspausdintos nuo knygų spausdinimo išradimo iki 1501; visose bibliotekose esama apie 40.000 inkunabulų	spaudos plitimo laikotarpio knyga, išspausdinta iki 1501 metų, panaši į rankraštį; <...>
interlinija (lot. <i>inter</i> – tarp + lot. <i>linea</i> – linija)	spaustuvės medžiaga, dedama į surinktus eilučių tarpus joms išretinti	1. tarpas tarp teksto eilučių; 2. plona metalinė plokštelė, atitinkamo ilgio ir pločio, siauresnė už šriftą, skirianti išspausdintas eilutes; spaustuvinė tarpinė medžiaga
kursyvas (lot. <i>cursivus</i> – bėgantis)	gulsčias spaustuvų šriftas, panašus į rankos raštą	spaudos šriftas apie 15° pasviręs į dešinę, panašus į ranka rašytas raides; juo tekste kas nors pabrėžiama, išryškinama, išskiriama
litera (lot. <i>littera</i> – raidė)	raidė	metalo, plastiko ar medžio luistelis su reljefiniu veidrodiniu raidžių (ar kito kio spaustuvinio ženklo) atvaizdais; iš literų renkami tekstai ir atspaudžiami
matrica (lot. <i>matrix</i>)	1. metalo lydinio forma ; 2. spaustuvės raidžių rinkinio nuospauda, taikoma atlieti rinkiniui naujam spausdinimui	1. a) metalo strypelis ar plokštelė su spaudos ženklų įdubomis teksto eilutei nulietai monotipe ar linotipe; b) fotografinio teksto rinkimo mašinų darbo detalė – nespaltvotas negatyvas arba pozityvas su spaudos ženklo atvaizdu; c) kartono lapas, vaško, plastiko arba švino plokštelė su įdubusiu spaudos formos atspaudu stereotipams gaminti
pagina (lot. puslapis, lapas)	knygos puslapis, sutr. pag.	knygos puslapio eilės numeris, išspausdintas viršum skilties ar po ja
signatūra (lot. <i>signo</i> – įbrėžiu ženklą, pažymiu)	1. vaistų cheminės sudėties pažymėjimas tam tikros formos popieriuje, kuris lipdomas prie vaistų, sudarius juos pagal gydytojo receptą ; recepto kopija ; 2. spausdinto lanko pirmame arba trečiame lape dedamas ženklas – skaičius arba raidė knygų susiuvimui palengvinti ; 3. iš viso ženklas, pažymėjimas	1. knygos, žurnalo, spaudos lanko eilės numeris, spausdinamas kiekvieno lanko pirmojo puslapio apačioje, kairiajame kampe ir kartojamas su žvaigždute trečiajame to lanko puslapyje; s. padeda brošiūruoti leidinį

Jeigu skolin tas terminas atitinka lietuvių kalbos ortografijos ir fonologijos sistemą, jis gali būti vartojamas suderinus jį sakinyje linksniu, skaičiumi ar gimine (sintaksiškai ir morfologiškai). Pvz., „Spaudos mene“ aptiktas lotyniškas žodis *pagina*, priderintas prie lietuvių kalbos linksniavimo sistemos (*Pagina* paprastai į teksto puslapį neįskaitoma, jeigu prie *paginos* nededama knygos arba straipsnio pavadinimo (SM 1934)), poligrafijos srityje vartojamas ir šiuo metu.

L. Vaicekauskienė pabrėžia svetimžodžių ortografijos adaptavimo svarbą, nes tai neretai išsprendžia morfolologijos ir fonologijos problemas. Pvz., pagal lietuvių kalbos rašybos dėsnius sunorminti terminai *antikva* (q → kv): *O ar jis turės antikvos, romanišką, medievialiską arba grotesko charakterį, tai visai nesvarbu, nes kiekvienas lotyniškas raštas yra pakankamai aiškus* (SM 1934); *litera* (tt → t) įsitvirtino poligrafijos terminijoje.

Apžvelgus lentelėse pateiktus pavyzdžius, akivaizdu, kad nemažai tarptautinių poligrafijos terminų – priesagų vediniai. Anot A. Paulauskienės, tarptautinių žodžių priesagos nėra aktyvios žodžių darybos formantai, jos pasiskolintos drauge su tarptautinio žodžio kamieniu (Paulauskienė 1994: 71).

Objekto reikšmė būdinga priesagos *-(t)orius* terminui *egzempliorius*, pvz.: *Į Daugus pernai ateidavo «Aušros» 12 egzempliorių* (A 1912).

Priesagos *-atas* vedinys *formatas* – daikto kaip veiksmo rezultato pavadinimas, pvz.: *<...> už formato ir tankumo pakeitimą skaitoma 1000 raidžių* (PD 1931).

Iš graikų kalbos kilę tarptautiniai poligrafijos terminai

2 lentelėje pateikti iš graikų kalbos kilę tarptautiniai poligrafijos žodžiai.

Apžvelgus 2 ir 3 lentelėse pateiktus pavyzdžius, akivaizdu, kad jų didžiumą sudaro vediniai, sudaryti su tarptautiniu baigmeniu *-ija*, reiškiančiu technologijų pavadinimus. Nemažai šios darybos poligrafijos terminų aptikta

ir XX a. pradžios spaudoje, pvz.: *Nustatinėjant poligrafijos srity lietuviškus terminus reikia turėti galvoj, kad daugelis terminų turi savo istorinę praeitį, todėl šie terminai kaip ir įgauna internacionalinį pobūdį* (SM 1934). *Bet mes net nesistengiame tinkamai elgtis su savo raidėmis ir mažai nežinome net elementariųjų tipografijos taisyklių* (SM 1934). *Pas mus dirba apie 200 darbininkų, kurių daugiausia rinkykloje, mašinų skyriuje ir knygriškykloje, kiek mažiau litografijos ir cinkografijos skyriuose* (PD 1931). *Tuo būdu 1797 metais gimė akmens spauda – litografija, kurią Senefelderis dar pats gana patobulino* (SM 1934). *Pirmoje vietoje ir daugiausia svetimšalių dirba cinkografijoje* (PD 1933).

Technologijas įvardijantys baigmenys *-ija* vediniai paprastai vartojami vienskaitos forma. „Poligrafijos darbininke“ aptikta nenorminė šių žodžių raiška daugiskaitos forma, pvz.: *Spaus-tuvių, cinkografijų, litografijų, knygrišyklų ir kartonažo darbininkams skiriamas laikraštis* (PD 1931). 1936 m. TŽŽ šie žodžiai įteisinti vienskaitos forma.

Šiek tiek mažiau terminų, sudarytų su dėmenimis *tipas* ir *-afas*. Tiek 1936 m. TŽŽ, tiek 2007 m. TŽŽ pateiktos žodžio *tipografas* apibrėžtys rodo, kad su baigmeniu *-afas* įvardijami ir asmenų, ir įrenginių, mechanizmų pavadinimai. Instrumento ir veikėjo raiškos sutapimas nebūdingas lietuvių kalbai. Čia jis atėjęs iš svetur. <...> Asmenų pavadinimai pagal profesiją dažniausiai daromi su priesaga *-ininkas* (Paulauskienė 1994: 78, 67). Su šia priesaga vedinių pasidaroma esant tiek lietuviškam, tiek ir tarptautiniam pamatiniam žodžiui. Pvz., „Poligrafijos darbininke“ aptiktas hibridinės darybos žodis *linotipininkai*: *Taip dirbdami linotipininkai, dažnai gauna mažesnę už rankų rinkėjų atlyginimą* (PD 1931). Akivaizdu, kad su lietuviška priesaga *-ininkas* profesijos buvo įvardijamos ir aptariamuojų laikotarpiu.

Periodikos leidinių pavyzdžiai rodo, kad įvairavo šios darybos terminų rašyba, pvz.: *<...> liejyklos gamina milijonus raidžių; renkamosios mašinos (typografai, linotipai, intertypai, monotipai) žaibo greitumu surenka tekstą <...>* (SM 1934). Yra žinoma, iš pavyzdžių, kad kaip

2 lentelė. Graikiškos kilmės tarptautiniai poligrafijos terminai

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis 2007 m. TŽŽ
autotipija (gr. <i>autós</i> + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	fotomechaniškas būdas gaminti toninėms paveikslų reprodukcijoms	1. toninių originalų (nuotraukų, aliejiniais dažais tapytų paveikslų, šešėliuotų piešinių) klišių iškiliaspaudei fotomechaninis gamybos būdas; 2. toninis klišės atspaudas
chromolitografija (gr. <i>chromo</i> + gr. <i>lithos</i> – akmuo + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	spausdinimas spalvotų dalykų	1. spalvotosios litografijos technika: kiekvienai spalvai parengiamas atskiras akmuo; spausdinant spalvos susijungia, gaunami pereinamieji tonai; 2. spalvotosios litografijos atspaudas
fotolitografija (gr. <i>phōs</i> – šviesa + <i>lito-</i> + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	perkėlimas fotografinių paveikslų iš klišės į litografinį akmenį ir spausdinimas jų litografiniu būdu	reljefinio piešinio sudarymas fotocheminiais būdais metale, stikle, puslaidininyje
fototipija (gr. <i>phōs</i> – šviesa + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	1. spausdinimo būdas nuo šviesai jautrių stiklo plokštelių, kuriose fotografškai užfiksuotas atvaizdas; 2. tokios plokštelės atspauda	1. plokščiaspaudės technika <...>; 2. atspaudas, pagamintas šia plokščiaspaudės technika
grafika (gr. <i>graphikós</i> – užrašytas, nupieštas)	1. rašymo, braižymo, piešimo menas, lengvai prieinamas dauginti spausdinimo keliu; 2. brėžinys, kreivoji, vaizduojanti kiekybinius reiškinius ir jų procesus	1. vaizduojamosios dailės šaka, kurios meninio vaizdo pagrindą sudaro piešinys (pieštas, raizytas, atspaudas)
heliografija (<i>helio-</i> + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	klišių gaminimas fotografiniu būdu	heliografija, fototipija – fotomechanika paremtas dauginimo būdas
ksilografija (gr. <i>xýlon</i> – (nukirstas) medis, mediena + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	medžio raizyba ir tos raizybos atspaudos	1. grafikos rūšis; jos technika; ta technika sukurtas grafikos kūrinys (medžio raizinys); 2. grafikos technika – raizinio klišė daroma iš medžio, padengiamos dažais iškilosios dalys ir daromi atspaudai
litografija (gr. <i>lithos</i> – akmuo + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	1. paveikslų spausdinimas, kai naudojamosi tam tikru litografijos akmeniu; 2. įstaiga, kuri spausdina paveikslus, piešinius; 3. atspausdintas paveikslas	1. plokščiaspaudės būdas; grafikos technika: spaudos formos pagrindas yra litografinis akmuo (klingtis) <...>; 2. grafikos atmaina; –os technika sukurtas kūrinys – estampas, knygos iliustracija, plakatai, afišos; 3. –os spaustuė
logotipas (gr. <i>lógos</i> – žodis, sąvoka, mokslas + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	sudėtinės skiemenų raidės spaudos rinkinyje; buvo vartojamos prieš renkamujų mašinų išradimą	1. daugiaraidis rankinio rinkimo spaudmuo, dviejų ar daugiau raidžių, kurios dažnai eina greta, pvz., dž, dz
melotipija (gr. <i>mélōs</i> – giesmė, daina, melodija + gr. <i>typos</i> – atspaudas)	gaidų spausdinimas tipografiniu būdu	iškilojo natų spausdinimo technika
monotipas (gr. <i>mónos</i> – vienintelis + gr. <i>týpos</i>)	spaustuvės renkamoji mašina, surenkanti rinkinį atskiromis raidėmis, dėl ko galima rankomis taisyti korektūrą	2. automatinė raidžių rinkimo ir liejimo mašina
pergamentas (pagal pavadinimą Mažosios Azijos pietvakarių senovinio miesto Pergamo, kuris ypač klestėjo helenizmo laikotarpiu)	1. tam tikru būdu išdirbta ėriukų ir veršiukų oda, senovėje vartota vietoje popieriaus, dabar vartojama knygoms aptaisyti ir brangiems dokumentams bei spaudiniams spausdinti; 2. senoviškas rankraštis, ant tokios odos parašytas dokumentas	1. rašomoji medžiaga – tam tikru būdu apdirbta veršių, avių ir ožkų oda, žinoma jau senovės Egipte, Graikijoje ir Persijoje, kurioje buvo rašoma iki XIII a.; <...>; 3. standus vyniojamas popierius, nepraleidžiantis drėgmės ir riebalų

2 lentelės pabaiga

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis 2007 m. TŽŽ
polichromija (gr. <i>polýchrōmos</i> – daugiaspalvis)	I. daugiaspalviškumas, spalvų gausybė; 2. tapyba įvairiomis spalvomis ant architektūrinių ir skulptūrinių kūrinių; 3. spausdinimas keliomis spalvomis	1. daugiaspalviškumas; <...>; 2. spalvotoji spauda
poligrafija (gr. <i>polygraphia</i> – daugiaraštiškumas)	I. technikos šaka, mokslas apie visus spausdinimo būdus; 2. vieno ar kelių autorių įvairiais klausimais ir įvairiomis temomis straipsnių rinkinys; 3. šifruotas raštas ir to rašto skaitymo menas	1. pramonės šaka, apimanti visus spaudos technikos būdus; <...>; 2. spauda; pramoninis spausdinimas
stenotipija (gr. <i>stēnos</i> – siauras, ankštas + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	rašymas tam tikra rašomąja mašinėle, kuria rašomi ištisi žodžiai arba skiemenys	rašymas stenografinė mašinėle, rašančia skaitmenimis arba žodžiais
stereotipas (gr. <i>stereós</i> + gr. <i>týpos</i>)	I. metalinė spausdinimo lenta arba plokštelė, kuri yra tikra spaustuvės rinkinio kopija, vartojama spausdinant pakartojamus leidinius; 2. nukeltine prasme – tiksliai bet kurio dalyko kopija	2. iškiliaspaudės formos kopija dideliems tiražams spausdinti
stereotipija (plg. stereotipas)	matricių ir stereotipų gaminimo procesas	1. stereotipų gamyba; spausdinimas iš jų
tipografas (gr. <i>týpos</i> – atspaudas + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	I. spaustuvės savininkas; 2. spausdinimo darbo specialistas; 3. tam tikra renkamoji mašina	1. spaustininkas – iškiliaspaudės specialistas; 2. teksto eilučių rinkimo ir liejimo mašina, kurios matricos juda pirmyn ir atgal
tipografija (gr. <i>týpos</i> – atspaudas + gr. <i>gráphō</i> rašau)	spaustuvė; įstaiga, kurioje atliekami įvairiausi spaudos darbai	poligrafijos įmonė (spaustuvė), kurioje spausdinama iškiliaspaude
tipolitografija (gr. <i>týpos</i> – atspaudas + <i>lito-</i> + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	spaustuvė, kurioje spaudos darbai atliekami tipografijos ir litografijos būdu	poligrafijos įmonė (spaustuvė), kurioje spausdinama iškiliaspaude ir litografija
tipometras (gr. <i>týpos</i> + gr. <i>mētron</i> – matas)	I. prietaisas matuoti spaustuvės raidžių dydžiui; 2. linija matuoti spaustuvėje surinktų raidžių skaičiui	prietaisas spaudos ženklų didumui (kegeliui) matuoti

tik spaustuvės įsigijo *linotipus*, pasodino ten 1–2 darbininkus, o kitus, anksčiau dirbusius 4–8 darbininkus išmetė į gatvę (PD 1931). 1936 m. TŽŽ dėmens *tipo* rašyba apibrėžta (rašoma su trumpąja i).

Iš aptiktų periodikos pavyzdžių matyti, kad vedinių, sudarytų su dėmeniu *tipas*, vartoseną tuo laikotarpiu nebuvo nusistovėjusi, kai kurie jų vartoti kaip simboliniai pavadinimai, pvz.: „*Monotype*“ mašiną išrado amerikietis inž. Tolbert Lanston, gimęs 1844 m. <...> (SM 1934). Vienintelė spaustuvė Lietuvoje, turinti *MONO-TYPE* renkamosias mašinas (SM 1934). Pir-

muosius „*Monotypus*“ Lietuvoj įsigijo šių metų pradžioje akc. „Ryto“ b-vės spaustuvė Klaipėdoje (SM 1934). *Tobuliausia renkamoji mašina lietuviškam rinkimui – INTERTYPE* (SM 1934). 1936 m. TŽŽ įteisinti bendriniai žodžiai *monotipas*, *intertipas*.

LKG (Lietuvių kalbos gramatika 1965) ir DLK (Dabartinės lietuvių kalbos gramatika 2005) išskirta viena tarptautinių žodžių, sudarytų su priesaga *-entas*, vedinių reikšmė – veikėjų pavadinimai. 1936 m. TŽŽ teikiamo termino *pergamentas* reikšmę galima įvardyti kaip medžiagų pavadinimą. Terminas aptiktas ir „Spau-

3 lentelė. Mišrios kilmės tarptautiniai poligrafijos žodžiai

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis 2007 m. TŽŽ
akvatipija (lot. <i>aqua</i> – vanduo + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	nealiejiniais dažais paišytų paveikslų spausdinimas	medžio raižinių spausdinimo technika, vartojant vandeninius dažus; atspaudai panašūs į akvarelinius piešinius; a. vartojama nuo XX a. pradžios
cerografija (lot. <i>cera</i> – vaškas + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	klišių gaminimo būdas aptraukiant medžio lentelę vašku, vėliau galvanizuojant	tapyba ant vaško dirbinių
cinkografija (vok. <i>Zink</i> + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	cinko klišių gamyba ir spauda	1. iškilosios spaudos formų (klišių) gamybos būdas, pagrįstas atvaizdo fotografavimu šviesai jautriu sluoksniu aptrauktoje cinko plokštelėje ir ėsdinimu azoto bei druskos rūgšties mišiniu; 2. cinko raižinių technika; 3. ta technika sukurtas grafikos kūriny; 4. įmonė ar cechasis, gaminantis klišės
galvanotipija (galvano – pagal italų anatomo, fiziologo, fiziko Luidžio Galvanio (Galvani; 1737–1798) pavardę) + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	1. gaminimas metalinių kopijų nuo vaškinių figūrų, lapų, audinių, vabalų ir kt., naudojantis elektrolizu; 2. tuo pat būdu gaminimas metalinių klišių ir kopijų nuo medinių arba cinko klišių	spausdinimo formų kopijų darymas elektrolize
linotipas (lot. <i>linea</i> – brūkšny + gr. <i>týpos</i> – atspaudas)	spaustuvės mašina raidėms rinkti	teksto eilučių spaudai rinkimo ir liejimo mašina
oleografija (lot. <i>oleum</i> – aliejus + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	1. paveikslo kopijavimo būdas, chromolitografiškai dauginant paveikslus, kurie būva panašūs į aliejiniais dažais pieštus paveikslus; 2. tuo būdu atspausdintas paveikslas	1. grafikos technika (artima litografijai), kuria daromi aliejumi tapytų paveikslų atspaudai; 2. šia technika sukurta reprodukcija
sigilografija (lot. <i>sigillum</i> – antspaudas + gr. <i>gráphō</i> – rašau)	mokslas apie antspaudus	sigilografija žr. sfragistika – (gr. <i>sphragis</i>) pagalbinė istorijos šaka, tirianti antspaudus kaip istorijos šaltinius; padeda nustatyti istorinių dokumentų autentiškumą, datą, nagrinėja valstybės institutų atsiradimą ir raidą; susikūrė XVIII a.

dos mene“: *Dar vėliau, iki pusės viduramžio, buvo rašoma ant pergamento, t. y. ant išdirbtos avies odos* (SM 1934).

3 lentelėje pateikti tarptautiniai poligrafijos terminai, kurių pirmasis dėmuo kilęs iš lotynų, vokiečių, antrasis – iš graikų kalbos.

Iš prancūzų, vokiečių, anglų, italų kalbų kilę tarptautiniai poligrafijos terminai

4 lentelėje pateikti iš prancūzų, vokiečių, anglų ir italų kalbų kilę tarptautiniai poligrafijos žodžiai.

Tarptautinės priesagos *-ūra* daiktavardžiai dažniausiai esti kuopinės (pvz., *klientūra, klaviatūra*), vietų pavadinimų, daromų iš asmenų profesijų pavadinimų, (pvz., *agentūra, prezidentūra*) reikšmės (plg. Paulauskienė 1994: 71). 1936 m. TŽŽ teikiami poligrafijos terminai *brošiūra, makulatūra*, lot. kilmės *signatūra* – daikto kaip veiksmo rezultato ir objekto pavadinimai, pvz.: <...> *jei laikraščiai, brošiūros, atsišaukimai ir t. t. bus spausdinami cenzūrai neleidus, tai jie bus laikomi neteisėtais* <...> (VLS 1931). *Tąja rašyba išėjo tikrai kelios jo brošiūros ir tuomi viskas buvo baigta* (SM 1934). *Už tokią pigią kainą mes siūlome mūsų gerb. klientams ne dabar leidžiamą*

4 lentelė. Tarptautiniai poligrafijos terminai, kilę iš prancūzų, vokiečių, anglų, italų kalbų

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis 2007 m. TŽŽ
brošiūra (pranc. <i>brochure</i>)	nedidelis spausdintas veikalėlis, dažniausiai publicistinio turinio	spausdinta penkių – keturiasdešimt aštuonių puslapių knygutė minkštu viršeliu
brošiuruoti (pranc. <i>brocher</i>)	susiūti į knygas	lankstyti, komplektuoti, susiūti išspausdintus lapus į brošiūrą, žurnalą arba knygos bloką
frontispisas (pranc. <i>frontispise</i> < lot. <i>frons</i> , kilm. <i>frontis</i> – kakta + <i>aspicio</i> – žiūriu)	1. svarbiausioji, priekinė namų dalis; 2. pirmasis išpuoštas knygos puslapis	knygos lapas su piešiniu ar raiziniu, einantis prieš antraštinį lapą ir atspindintis knygos idėją
giljoširavimas (pranc. <i>guillocher</i> < <i>ghiocciare</i> – puošti sienas specialia technika)	piešinio graviravimas tankiu įvairiai išlenktų linijų tinklu, naudojamas vertybės popierių gamyboje, kad apsaugotų juos nuo padirbinėjimo	graviravimas piešinio, sukomponuoto iš įvairių linijų (paprastai kaip piešinys vertybinių popierių ir banknotų), apsunkinantis jų padirbinimą
kartonas (pr. <i>carton</i> < it. <i>cartone</i>)	1. storas popierius; 2. piešinys ant storo popieriaus	storas, kietas vienasluoksnis ar daugiasluoksnis popierius, vartojamas piešti, knygų viršeliams, dėžutėms ir pakuotėms gaminti
klišė (vok. <i>Klischee</i> , pranc. <i>cliché</i>)	medžio, cinko ar vario lentelė su išraižytais piešiniais ar vaizdais, pritaikyta spausdinimui	1. metalinė, medinė, linoleumo ar kitokios medžiagos iškiliaspaudės forma iliustracijoms spausdinti
makulatūra (vok. <i>Makulatur</i> < lot. <i>macula</i> – dėmė)	1. spausdinant ar rašant sugadinti popieriaus lapai; 2. nevertingas literatūros rašinys, nereikšminga knyga ir t. t.	1. popierius, sugadintas spausdinant; taip pat: nereikalingi laikraščiai, knygos, tinkami perdirbti į popierių ar kartoną popieriaus fabrike; 2. prk. menkavertė literatūra
ofsetas (angl. <i>offset</i>)	patobulintas spausdinimo būdas, kur raidžių rinkinys iš karto atspausdinamas ne ant popieriaus, bet ant tam tikru būdu pritaisyto guminio lakšto, nuo kurio jau spausdinama ant popieriaus	plokščiaspaudės būdas: dažai nuo spaudos formos ant popieriaus patenka per tarpinį ~o cilindrą, ant kurio dažai atsispaudžia nuo formos
marzanai (it. <i>margini</i> – (puslapio) paraštė, pakrašty)	spauštuvėse vartojami tašiniai, įdedami į rinkinio formas tuščioms vietoms (paraštėms ir kt.) palikti	1. spaustuvinis metalo, medžio, plastiko luitas, dedamas į rinkinio formą dideliems tušties tarpams, pvz., puslapių paraštėms, užpildyti; 2. medinis arba kitokios medžiagos tašelis, dedamas popieriaus įjaustymo mašinoje po peiliu
petitas (pr. <i>petit</i> – mažas)	smulkus spaustuovės šriftas, smulkios raidės	spaustuvinis šriftas, kurio kegelis lygus 8 punktams (apie 3 mm)
redaktorius (pranc. <i>rédacteur</i> < lot. <i>redactus</i> – sutvarkytas)	1. periodinio ar kitokio leidinio ar jo skyriaus atsakingas tvarkytojas, vadovas; 2. asmuo, kuris ištaiso, sutvarko, parengia spaudai kito veikalą, darbą	1. leidinio (knygos, žurnalo, laikraščio ir pan.) laidos (radijo, televizijos) vadovas, atsakantis už jų turinį <...>; 2. veikalo spaudai redaguotojas, laidos (radijo, televizijos) rengėjas
regletė (pranc. <i>réglette</i> < <i>régle</i> – liniuotė)	spauštuvės metalinė linija raidžių eilėms viena nuo kitos atskirti	liniuotės pavidalo spaustuvinė tarpinė medžiaga – plokštelė (medinė arba metalinė), vartojama antraštėms ir iliustracijoms nuo teksto atskirti, teksto stulpeliams perskirti
reprodukcija (pranc. <i>reproduction</i> – atgaminimas)	1. atgaminimas likusio atmintyje dalyko; 2. dauginimas piešinio, paveiklo ar fotografijos, atspausdinimas, naujas leidimas, atspauda, kopija	2. poligrafinė dailės (tapybos arba grafikos) kūrinių kopija; reprodukcijos formatai dažniausiai būna mažesnis
vinjetė (pranc. <i>vignette</i> – ornamentas)	papuošiamasis piešinys knygoje pradedamosioms raidėms, skyrių pradžiai ir pabaigai arba knygos teksto paraštėms papuošti	ornamentas arba piešinys, kartais apibrėžtas rėmeliu, puošiantis knygos ar rankraščio antraštinį lapą, puslapio pradžios ar pabaigos tekstą

Rygoje *makulatūrą*, bet tikrą prieškarinę knygą (A 1919).

Vediniai, sudaryti su baigmeniu *-cija*, – dažniausiai veiksmazodžių abstraktai, žymintys (nors ir ne visada aiškiai) veiksmą (DLKG 2005: 99). Termino *reprodukcija* 1936 m. TŽŽ ir 2007 m. TŽŽ apibrėžtys rodo, kad poligrafijos srityje šis žodis vartojamas ir daikto kaip veiksmo rezultato reikšme.

Viena iš tarptautinių žodžių, sudarytų su priesaga *-(t)orius*, reikšmių – veikėjų pavadinimai (LKG 1965: 337), pvz.: *Tosios nuotaikos paveiktas, dėl nesuprantamų priežasčių, grįžęs iš Kauno į Vilnių, gruodžio pabaigoj redaktorius nebeatnaujino „Nepriklausomos Lietuvos“, kuri pasirodė tik 1920 m. liepos 17 d.* (VLS 1931).

4 lentelėje pateikti terminai *brošiūruoti, giljoširavimas* – hibridai, t. y. sudaryti iš tarptautinio pamatinio žodžio ir lietuviškos priesagos. Apžvelgus ir kitų lentelių pavyzdžius, akivaizdu, kad hibridinės darybos poligrafijos terminų 1936 m. TŽŽ yra nedaug.

Prancūzų kalbos žodis *petit* sulietuvintas pridėjus lietuvišką galūnę *-as*, pvz.: *Už smulkio rašto (petito) eilutę arba josios vietą, ant 1 ir luobelijų puslapio 30 k. ant 4–25 k., ant 2 ir 3–15 kap.* (A 1911). *Petito* ir korpuso raidžių, atsi-

žvelgiant į platumą, galima nulieti 8000–10000 raidžių, o cicerio raidžių iki 6–8000 (SM 1934).

Iš vokiečių kalbos kilęs skolinys *klišė*, anglų k. žodis *offsetas*, prancūzų k. *kartonas, regletė, vinjetė* tvirtai įsitvirtino poligrafijos terminijoje. Ortografiškai ir fonetiškai adaptuoti tarptautiniai terminai teikiami 1936 m. TŽŽ, aptinkami ir to meto periodikos leidiniuose: *Dirba visokias klišės, cinko, vario ir medžio iš fotografijų, paveikslų ir dokumentų* (A 1911). *Pasirenkant šriftą reikia atsižvelgti į knygos turinį, popieriaus rūšį, klišės, jeigu vartojamos* (SM 1934). *<...> spausdinamosios mašinos (automatiškos, rotacinės, kalkografiškos, ofsetai) nepaprastai greitai atspaudžia tūkstančius egzempliorių <...>* (SM 1934).

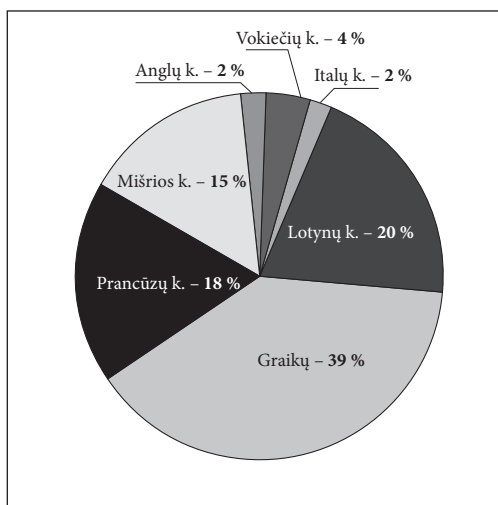
2 pav. pateikti aptartų tarptautinių poligrafijos terminų kilmės duomenys procentais.

Skolinti poligrafijos terminai, turintys lietuviškus atitikmenis

5 lentelėje pateikti 1936 m. TŽŽ teikiami poligrafijos skoliniai, kurie šiuo metu turi atitikmenis. Remiantis 2005 m. išleistais „Kalbos patarimais“ (4), nurodyti jų vertinimo laipsniai (ntk. svet. – neteiktina svetimybė, tarpt. – tarptautinis žodis). Greta kai kurių 1936 m. TŽŽ poligrafijos terminų teikiami ir lietuviški žodžiai. Ilgainiui jie tapo įteisintais lietuviškais atitikmenimis. Pvz., greta žodžio *absorbuoti* yra *susiurbti, sugerti*; greta *kaligrafija* – *dailyraštis*; *titulinis lapas* įvardijamas ir *antraštiniu lapu* ir t. t. Kai kurie lietuviški atitikmenys sudaryti 1936 m. TŽŽ teikiamų apibrėžčių pagrindu, pvz.: *graviūra*, kuri aptariamajame leidinyje nusakoma apibūdinamuoju žodžių junginiu (*ant metalo ar akmens padarytas raižinys*), 2007 m. TŽŽ įvardijama *raižiniu* ir t. t.

Įsidėmėtina, kad terminu *poligrafas* vadinas melo detektorius. Poligrafijos srities specialistas įvardijamas priesagos *-ininkas* vediniu *poligrafaininkas* (DLKŽ 2000: 575).

Periodikos leidinių pavyzdžiai rodo, kad knygos antraštei, pavadinimui įvardyti XX a. pradžioje buvo vartojami terminai *titulinis pus-*

2 pav. Tarptautinių poligrafijos terminų kilmės procentais

lapis, antraštinis puslapis, titulas, pvz.: Knygos **titulo** (antraštinio pusl.) ir viršelio konstrukcija seniau ir dabar (SM 1934). Labai didelės reikšmės viršelio bei **titulinio** puslapio išvaizdai turi tarpų tarp eilučių suskirstymas (SM 1934). Urnos pavidalo knygos **titulo šikcas** (SM 1934). 1936 m. TŽŽ teikiami ir sudėtiniai dvižodžiai terminai **titulinis lapas**, **antraštinis lapas**, ir vienažodis **titulas** (knygos antraštė, jos puslapis). Šiuo metu vartotini lietuviški terminai **antraštinis lapas**, **antraštė**.

Prie vengtinių hibridų šiuo metu priskiriamas žodis **liuksusinis** aptinkamas „Spaudos

menė“: **Liuksusinė knyga** – gali būti išimtis, nes jai išleisti reikia ypatingų sąlygų <...> (SM 1934).

Tikėtina, kad ateityje į žodynus nebus įtraukiamos neteiktinos svetimybės **šikcas**, **tenak(e)lis**, nes ir 2007 m. TŽŽ greta jų pateikta nuoroda **ntk.**, o atitikmenys teikiami jau labai seniai. Pvz., skolinio termino **šikcas**, kuris yra 1936 m. TŽŽ ir buvo vartojamas to laikotarpio spaudoje, atitikmuo aptinkamas 1951 m. TŽŽ: **šikcas**: žr. eskizas (p. 647).

5 lentelė. Poligrafijos skoliniai, turintys lietuviškus atitikmenis

Skoliniai ir jų vertinimo laipsniai	Apibrėžtis (ar liet. žodis, -iai) 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis (ar terminas) 2007 m. TŽŽ
absorbuoti (lot. <i>absorbere</i> – sugerti, susiurbti) (tarpt.)	susiurbti, sugerti	sugerti, susiurbti, įsiurbti skystį, dujas, spindulius
falcas (vok. <i>Falz</i> – griovelis, lenkimas) (ntk. svet.) = <i>poligr.</i> lankstė	falcavimas – lankstymas spaudos lankų į knygas	lankstomų (falcuojamų) ir įrišamų popieriaus lapų sulenkimo vieta
falcuoti (vok. <i>falzen</i>) (ntk. hibr.) = lankstyti	lankstyti spaudos lankus į knygą	1. lankstyti į sąsiuvinius išspausdintus lapus, kad puslapiai būtų sudėti numeracijos tvarka
graviūra (pranc. <i>gravure</i>) (tarpt.) – raižinys	1. nuospauda raižinio, padaryto ant metalo ar akmens; 2. ant metalo ar akmens padarytas raižinys	raižinys
hartas (vok. <i>Hart</i>) (ntk. svet.) = kiečius	1. švino ir stibio lydinys, vartojamas spaustuvės raidėms atliepinti; 2. nusitrynusios spaustuvės raidės, skirtos perliepinti	1. švino (Pb), alavo (Sn) ir stibio (Sb) spaustuvinis lydinys raidėms, eilutėms, tarpams lieti; 2. susidėvėjęs šriftas, skirtas perlydyti
kaligrafija (gr. <i>kalós</i> – gražus + gr. <i>gráphō</i> – rašau (tarpt.) – dailia rašyti	dailia rašyti	1. gražaus ir raiškaus rašymo menas; 2. kaligrafiškai parašytas dalykas; dailia rašyti
kolontitulas (vok. <i>Kolumentitel</i>) (ntk. svet.) = puslapinė antraštė	kai kuriose knygose puslapio viršuje dedamas užrašas, dažniausiai knygos arba knygos skyriaus pavadinimas	užrašas (autorius pavardė, kartais vardas arba inicialai) kai kurių spaudinių kiekviename puslapyje; pirmas arba paskutinis (kartais sutrumpintas) puslapio žodis (žodynuose, enciklopedijose); laikraščio pavadinimas, išleidimo data ir eilės numeris
liuksusinis, -ė (hibr. vngt.) – prabangus, -i	prabangiškas, puošnus, skoningai dailus	liuksusas (lot. <i>luxus</i> – prabanga, prašmatnumas) – prabangaus gyvenimo sąlygos
magazinas (pr. <i>magasin</i> < arab. <i>machzan</i>)	3. technikoje – aparatų, prietaisų ar mašinų dėžutės pavidalo dalis, kur sudedama keletas vienetų daiktų, pvz., šautuve keletas patronų; 4. bibliotekoje – knygų sudėjimo vieta	3. techn. ntk. dėtuvė

5 lentelės pabaiga

Skoliniai ir jų vertinimo laipsniai	Apibrėžtis (ar liet. žodis, -iai) 1936 m. TŽŽ	Apibrėžtis (ar terminas) 2007 m. TŽŽ
poligrafas (gr. <i>polýs</i> – gausus + gr. <i>gráphō</i> – rašau) (tarpt.) – melo detektorius	I. autorius, kuris daug rašo įvairiais klausimais; 2. raštų padauginamoji mašina; spausdinamoji mašina	aparatas, užrašantis kvėpavimo, kraujospūdžio, temperatūros, smegenų ir raumenų biosrovių ir kitus fiziologinius pakitimus apklausos metu
škicas (lenk. <i>szkic</i> , vok. <i>Skizze</i> < it. <i>schizzo</i>) (ntk. svet.) = eskizas	I. keliais charakteringais bruožais nupieštas piešinys; 2. literatūros dalykėlis, nenagrinėjęs visapusiškai pasiimtos temos, bet atskirais charakteringais bruožais sudaręs bendrą vaizdą, teikiąs estetinio pasigėrėjimo	ntk. eskizas
šriftas (vok. <i>Schrift</i>) (tarpt.) – spaudmuo; spaudmenys	I. raidės, raidynas, spaudmuo; 2. spaustuvių raidės	1. rašto ženklų pavidalas, pvz., kursyvas, cicerias; 2. spaustuvės ženklai; spaudmenys
štampos (vok. <i>Stampfe</i>)	I. nuospauda; antspaudas; 2. prietaisas gaminti smulkiems vienodiems metaliniams daiktams	štampos (liet. spaudas): 2. įtaisas žymei, ženklui spausti; 3. įspausas ar atspausas ženklas, žymė
štrichas (vok. <i>Strich</i>) (ntk. svet.) = linija, brūkšnis	bruožas, linija	1. brūkšnis, brūkšnelis
tenakelis (vok. <i>Tenakel</i> < lot.) (ntk. svet.) = laikiklis	I. seniau spaustuvėse vartotas mygtukas prispausti rankraščiu prie raidžių dėžėlės; 2. chirurginis instrumentas užspausti ir palaikyti kraujo indams susiuvant	tenaklis (ntk.): teksto rinkimo mašinos detalė, laikanti rankraštį ir rodanti eilutę; taip pat stovas renkamojo rankraščio puslapiams pritvirtinti prie spaustuvinės kasos
titulinis lapas (lot. <i>titulus</i> – įrašas, garbės vardas) (tarpt.) – antraštinis lapas	titulinis lapas, antraštinis lapas	1. antraštinis; 2. vardinis, susijęs su titulu
titulas (lot.)	I. paveldėtas arba dovanotas garbės pavadinimas, pvz., grafas, hercogas, markizas ir t. t.; 2. knygos antraštė, jos pavadinimas	3. knygos antraštė

Šiuo metu nevartojami skolinti poligrafijos terminai

6 lentelėje teikiami 1936 m. TŽŽ poligrafijos terminai, kurių pasirinktame nagrinėti 2007 m. TŽŽ neaptikta. Greta pateikti terminai, kurie vartojami šiuo metu, nurodyti jų pateikimo šaltiniai. Kaip matyti, pakito kai kurių žodžių fonetinė ar morfologinė forma (pvz., *akvafortas*, *borgesas*, *cicero*, *folga*, *mediovalis* → *akvaforta*, *borgis*, *cicerias*, *folija*, *medievalis*), iš dviejų variantų pradėtas vartoti vienas (poligrafijos srityje atsisakyta *retušavimo*, vartojamas *retušas*).

Kai kurių terminų pakitimą greičiausiai nulėmė poligrafijos mokslo raida, juos pakeitę žodžiai yra platesnės reikšmės (pvz., neabejotinai terminų *chromotipija*, *dekalkavimas*, *ikonotipija*, dabar vartojama *chromolitografija*, *dekalkomani*, *ikonografija*).

Skolintų žodžių *papkę*, *presa*, *špaltė*, *štempelis* 2007 m. TŽŽ žodyne neaptikta, nes laikui bėgant juos pakeitė lietuviški pakaitai *aplankas*, *spauda*, *skiltis*, *antspaudas*. Dabar šie skoliniai traktuojami kaip barbarizmai.

Tifdrukas pavartotas „Spaudos mene“: *Taip pat neturime nė vieno „tyfdruko“* (1934). Rašyba

6 lentelė. Šiuo metu nevartojami 1936 m. TŽŽ poligrafijos terminai

Tarptautiniai žodžiai	Apibrėžtis 1936 m. TŽŽ	Dabar vartojami terminai, jų pateikimo šaltiniai
akvafortas (it.)	tam tikra grafikos rūšis varijė	akvaforta (TŽŽ 2007) (it. <i>acquaforte</i> – azoto rūgštis) – grafikos technika, žr. ofortas
borgesas	spaustuvės raidės didesnės už petitą, bet mažesnės už korpusą	borgis (TŽŽ 2007) (vok. <i>Borgis</i> < it. <i>borghese</i>) – spaustuvinis šriftas, kurio dydis devyni tipografiniai punktai (maždaug 3,38 mm)
cicero (pagal Cicerono (Cicero; 106–43 pr. m. e.) <i>Laiškų</i> (Epistulae), išspausdintų 1467, šrifto dydį)	tam tikra spaustuvės raidžių rūšis	ciceras (TŽŽ 2007) – 1. spaustuvinis šriftas, kurio matmuo yra dvylikos tipografinių punktų (apie 4,512 mm); 2. dvylikos punktų dydžio raidė; jos matmuo yra spaustuvinių matų sistemos vienetas
chromotipija (gr.)	daugiaspalvio spausdinimo būdas	chromolitografija (TŽŽ 2007)
dekalkavimas (pr.)	I. kopijavimas piešinio per permatomą popierių; 2. perkėlimas vario raiznio ant medžio	dekalkomanija (TŽŽ 2007) (pr. <i>décalcomanie</i> – perkeltinis paveikslas) – vaizdų (vaikiškų spalvotų paveikslėlių, etikečių ir kt.), perkeliama nuo popierinio pagrindo ant popieriaus, medžio, porceliano, gaminimo būdas
folga (lenk. <i>folga</i> < vok. <i>Folie</i>)	ploniausi metalo lapeliai, vartojami knygų apdarams puošti folija: plona sidabro, cinko ar kt. lentelė	folija (it. <i>foglia</i> < lot. <i>folium</i>): 2. popierinė kalkė arba plėvelė, kurios viena pusė padengta bronzos arba aliuminio milteliais arba dažais; vartojama raidėms ir atvaizdams knygų viršelyje įspausti (TŽŽ 2007)
ikonotipija (gr.)	šv. paveikslų spausdinimas	ikonografija (TŽŽ 2007)
gliptografija (gr.)	tam tikras cinkografijos būdas	gliptika (TŽŽ 2007) (pranc. <i>glyptique</i> < gr. <i>glyphō</i>) – taikomosios dekoratyvinės dailės atmaina: brangakmenių, pusbrangių akmenų, rečiau stiklo raizymas, graviravimas, skaptavimas; raizomi antspaudai, amuletai, papuošalai
kipsėjus (gr.)	spaustuvės mašinoje pailgas griovelis su dažais	teiktina dažų vonia , vonelė – plg. LKŽ XIX t. vonia 4. indas kam nors laikyti, apdoroti, rezervuaras
mediovalis (pr.)	tam tikros spaustuvės raidės, panašios į gotiškas raides	medievalis (TŽŽ 2007) (pr. <i>médiéval</i> < lot. <i>medium aevum</i> – viduramžiai) – apvalių kontūrų spaustuvinis šriftas, panašus į viduramžių antikvą; pereinamasis šriftas iš gotiškojo į lotyniškąjį
papkę (rus. <i>nanka</i>) (ntk. svet.)	I. storas kartonas; kartoniniai viršeliai knygoms, popieriams; 2. kartoninės makštys, portfelis įvairiems popieriams, gaidoms susidėti	1. segtuvas ; 2. aplankas (KP (4) 2005)
poliautografas (gr.)	kopijuojamoji mašina	kopijuoklis, kopijavimo aparatas (Kudirka 1999)
presa (pr. <i>presse</i>) (ntk. svet.)	periodinė spauda, laikraščiai, žurnalai ir kt.	spauda (KP (4) 2005)
retušavimas, retušas (pr.)	piešinio, fotografijos negatyvo galutinis apdirbimas, išdailinimas	retušas (TŽŽ 2007) (pranc. <i>retouche</i> < <i>retoucher</i> – pataisyti, pagerinti) – piešinio, iliustracijos, nuotraukos, negatyvo pataisymas, padailinimas (linijų, kontūrų paraiškinimas, dėmių, įbrėžimų šalinimas)
sigiliacija (lot. <i>sigillum</i> – antspaudas)	antspaudavimas	sigilografija žr. sfragistika (TŽŽ 2007)
špaltė (vok. <i>Spalte</i>) (ntk. svet.)	špalta, skiltis	skiltis (KP (4) 2005)
štempelis (vok. <i>Stempel</i>)	I. antspaudas; 2. žyminis ženklas	antspaudas (DLKŽ 2000)
tifdrukas (vok. <i>Tiefdruck</i>)	tam tikras gilaus spausdinimo būdas, kada spausdinamosios dalys yra žemiau spausdinimo formos	giliauspaudė (DLKŽ 2000) – spaudos būdas iš įbrėžtos plokštės (spausdinamasis dalykas įduobtas)

su kabutėmis greičiausiai rodo autorių abejones dėl šio skolinio termino tinkamumo. 1951 m. TŽŽ greta svetimžodžio *tifdrukas* teikiama *rakelinė giliaspaudė*. Įsitvirtino terminas *giliaspaudė* (DLKŽ 2000: 174).

Išvados

1. Tarptautinių poligrafijos terminų kilmės analizė rodo, kad daugiausia jų yra iš graikų kalbos.
2. Kai kurie 1936 m. TŽŽ teikiami skoliniai poligrafijos terminai šiuo metu turi atitikmenis. Skoliniai *falcas*, *folga*, *hartas*, *kolontitulas*, *papkė*, *presa*, *špaltė*, *štrichas*, *tenakelis* (*tenaklis*) yra priskiriami neteiktiems svetimybėms (barbarizmams) ir yra laikomi kalbos klaidomis. Keleto jų lietuviški atitikmenys (teikiama, kaip liet. žodžiai ar liet. atitikmenys, suformuluoti čia teikiamų apibrėžčių pagrindu) aptinkami 1936 m. TŽŽ. Iš vokiečių kalbos kilusių svetimybių *stempelis*, *škas*, *tifdrukas* atsisakyta jau labai seniai.
3. 1936 m. TŽŽ turi didžiulę išliekamąją ir mokomąją vertę, nes tiek pasirinkto nagrinėti 2007 m. TŽŽ, tiek anksčiau išleistų tarptautinių žodžių žodynų autoriai, tikėtina, rėmėsi čia sukaupia gausia ir kruopščiai parengta medžiaga. Palyginus 1936 m. TŽŽ ir 2007 m. TŽŽ teikiamų poligrafijos terminų apibrėžtis matyti, kad pirmajame lietuvių tarptautinių žodžių žodyne terminai apibrėžti gana tiksliai ir aiškiai. Pvz., apžvelgus termino *kursyvas* apibrėžtis, akivaizdu, kad jos yra panašios, tik 2007 m. TŽŽ apibrėžtyje nurodoma dar išsamiau – t. y. nusakoma, kad tai yra spaudos šriftas, pasviręs į dešinę 15°, ir t. t.
4. Pirmojo lietuvių tarptautinių žodžių žodyno terminai ir jų apibrėžtys leidžia daryti išvadas ir apie įvairių mokslo sričių raidą, taip pat apie kai kurių terminų prigijimą kitose mokslo šakose. Pvz., termino *formas* 1936 m. TŽŽ apibrėžtis rodo, kad tuo laikotarpiu tai buvo tik poligrafijos terminas

(*knygos, lapo dydis*). 2007 m. TŽŽ teikiamos jau trys šio termino reikšmės (2. brėžinių ir kitų techninių dokumentų matmenys; 3. *komp.*: a) duomenų išdėstymo atmintyje arba jų pateikimo duomenų bazėje būdas (struktūra); b) kalbos elementas, simboli- ne forma aprašantis informacinių objektų pateikimą rinkmenoje). Terminas *logotipas* šiuo metu vartojamas ne tik poligrafijos, bet ir ekonomikos srityje (*firmos ar jos gaminio markės grafinis ženklas*) ir t. t.

5. XX a. pradžios periodikos leidinių pavyzdžiai rodo, kad 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodyno“ reikšmė – ir norminamoji. Šiuose šaltiniuose aptikta ortografiškai, fonetiškai, morfologiškai nesunormintų terminų. 1936 m. TŽŽ teikiami lietuvių kalbos rašybos, fonetikos, morfologijos aspektu sunorminti žodžiai *inkunabulas*, *monotipas* ir t. t.

Santrumpos

A – „Aušra“

KP – „Kalbos patarimai“

PD – „Poligrafijos darbininkas“

SM – „Spaudos menas“

VLS – „Vilniaus lietuvių spauda“

1936 m. TŽŽ – 1936 m. „Tarptautinių žodžių žodynas“

1951 m. TŽŽ – 1951 m. „Tarptautinių žodžių žodynas“

Literatūra

Boruta, K.; Čepėnas, Pr.; Sirutytė-Čepėnienė, A. 1936. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Klaipėda: „Ryto“ bendrovės spaustuvė.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. 2005. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kalbos patarimai. 2005. 4 kn.: *Leksika: 1. Skolinių vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Keinys, S. ir kt. 2000. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kudirka, Z. ir kt. 1999. *Lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų žodynas. Informatika*. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas.

Lemchenas, Ch. ir kt. 1951. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Lietuvių kalbos gramatika. I tomas. 1965. Vilnius: Mintis.

Paulauskienė, A. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Poliakovas, O. 2008. *Pasaulis ir lietuvių kalba*. Vilnius: Enciklopedija.

Steponaitis, V. 1931. *Vilniaus lietuvių spauda 1919–1928*. Kaunas.

Vaicekauskienė, L. 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai*. Vilnius: LKI.

Vaitkevičiūtė, V. 2007. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.

PRINTING TRADE TERMS IN INTERNATIONAL WORDS' DICTIONARY OF 1936

Angelika Petrėtienė, Živilė Mikalajūnaitė

There are printing trade terms from the International Words' Dictionary of 1936 (com. K. Boruta, Pr. Čepėnas, A. Sirutytė-Čepėnienė) considered in this article.

The article analyses the background of printing trades' terms. The definitions of printing trade terms in the International Words' Dictionary of 1936 are compared with terms of the International Words' Dictionary (2007), compiled by V. Vaitkevičiūtė. The article also investigates contemporary Lithuanian equivalents of terms presented in the overviewed dictionary. There are loanword evaluation levels presented according to "Kalbos patarimai" (4). The International Words' Dictionary of 1936 is a hard background for later international words' dictionaries. There is an authentic language of IWD (1936) and publications introduced in the work.

Keywords: Printing trade terms, international words, International Words' Dictionary of 1936, inappropriate loanwords.

Įteikta 2010-02-18; priimta 2010-03-24